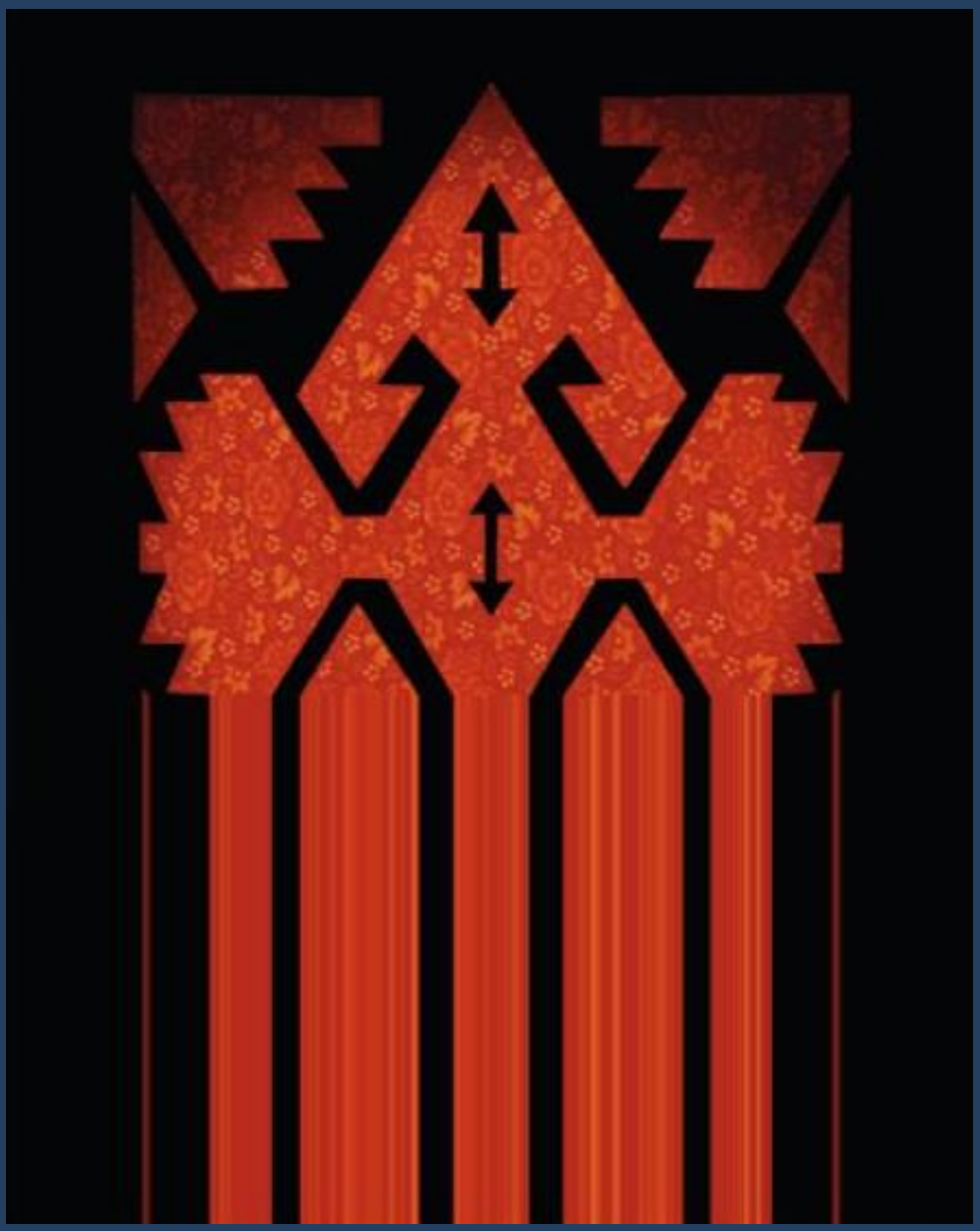
“HALI SANATI”

HALI SANATI

Editörler: Mitat KANDEMİR

Tekin BAYRAK

Yasemin KOPARAN

İmtiyaz Sahibi: El Sanatları Derneği Adına Öğr. Gör. Dr. Mitat KANDEMİR

Kapak Tasarımı: Öğr. Gör. Özgül YİĞİT

ISBN: 978-625-6775-57-2

ŞELÂLE OFSET
Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 22 Karatay / Konya
MATBAA SERTİFİKASI: 46806

Baskı Tarihi. 29 Aralık 2023

PALET YAYINLARI
Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCI SERTİFİKASI: 44040

Bu eser, El Sanatları Derneği kültür hizmetidir.

29.12.2023

İÇİNDEKİLER

Önsöz │1

Karaman Taşkale Köyü Halı Dokuma ve Türküler Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış │ 3
Cihan Ünver Çabuk

Uşak Halı Dokuma Sanatının Gelişiminde Kadınların Rolleri Üzerine Bir Değerlendirme │ 9
Habibe Ceren DAĞDEVİREN

El Dokuması Halı Üretiminde Genel İş Sağlığı ve Güvenliği │ 19
Ali BİLGİÇ - Aysel ÇİMEN

Siyer-İ Nebi Minyatürlerinde Kullanılan Halı Tasvirlerinin Günümüzdeki Halı Kompozisyon Şemalarına Uygunluğu │ 24
Ayşe TANRIVER CELASİN - Derya KONUK

Rubia Bitkisinden Elde Edilen Doğal Boyarmadde ile Yün İp Boyama │ 32
Hilal BALCI

Kars İli Post Madalyonlu Halıların Motif Ve Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi │ 37
Aslıhan TURAN

Aksaray Eskil İlçesi Sağsak Köyü Kirkitli Dokuma Örnekleri │ 44
Semra KILIÇ KARATAY

Bilgisayar Destekli Tasarım Ve Animasyon Alanında Temel Tasarım İlkelerinin Kullanımı │ 60
Fatıma TOKGÖZ GÜN - Handan Sabriye YAMAN

Grafik Tasarım Ve Üç Boyutlu Ürün Tasarımı Arasındaki İlişki │ 66
Handan Sabriye YAMAN- Fatıma TOKGÖZ GÜN

İnce Isparta "Hasgül" El Dokuma Halısı │ 72
Naile Rengin OYMAN

Hans Holbein'in Resimlerinde Türk Halılarının Betimlenmesi │ 88
Mustafa DİĞLER

Afyonkarahisar ili Dinar Belediyesi Etnografya ve Doğal Yaşam Galerisinde Bulunan Dokumalar │107
Nefise Korkutmaz Ergin

Killik ve Civarında Halı Yıkama – Kurutma Etkinlikleri Üzerine Bir İnceleme │113
Ayşe YILDIRIM

Kuyucak (Keçiborlu-Isparta) Köyü Düz Dokumaları │119
Ayşe YILDIRIM

Geleneksel Halı - Kilim Sanatına Postmodern Yaklaşımlar: İki Sanatçı Örneği │ 127
Hakan ÇİLOĞLU

Geleneksel Dokuma Ürünlerinin Müzelerde Sergilenmesinde Depolanmasında Oluşan Sorunlar ve Çözüm Önerileri │ 141
Mustafa KONUK

Deri Yüzeyine Halı Ve Kilim Desenlerinin Uygulanması │ 153
Meltem GÜLER

Bitkisel Boya İle Boyanmış Doğal Lifin Heykel Sanatında Malzeme Olarak Kullanılması │ 168
Ayla KOÇER

Geleneksel Halı - Kilim Sanatına Postmodern Yaklaşımlar: İki Sanatçı Örneği

Hakan ÇİLOĞLU [1]

El sanatları içinde tarihi derinliklerden günümüze, fonksiyonelliğinin yanında estetik özellikleriyle halı – kilim dokumalarımız vazgeçilemez kullanım eşyasıdırlar. Üretimlerin fonksiyonel yapısı yanında, anlamlar yüklenen gözlem, düşünce ve üstün yorumlama gücündeki soyut geometrik kompozisyonlarındaki başarılarından dolayı, her dönemde beğeni toplamıştır. Dokuyucuların özel bir görsel sanat eğitimi olmamasına rağmen, kompozisyonlardaki desen, motif ve renklerin yan yana geliş gibi problemlerin doğru değerlendirildiği görülmektedir. Tarihsel ve bölgesel kompozisyon özelliklerine göre farklı isimlerle sınıflandırılan halı – kilim türü dokumalar; hayatın içinde yer alan kavramsal özelliklerin kompozisyonlarda güçlü geometrik anlatım, estetik başarı, soyut resme uygunluğu ve en önemlisi, kendine has gizli anlatım dilinin modern sanat anlatım yönüyle, geleneksel sanat dalları içinde ayrı bir grup oluştururlar. Farklı kavramların duygu bütünlüğüyle sentezlendiği, kompozisyon zenginliğine sahip, geçmiş dönemlere tarihlendirilen dokumalar, günümüzde "klasik" olarak ifade edilseler de, tarihsel süreçte klasik olarak anılmak için yapılmamışlardır. Geride kalan ve kendi içinde gelişen her dönemde kompozisyon, desen ve motif zenginliğiyle modern ve yine, bir önceki döneme göre modern ve geçmişe tutunan öykülenmesiyle de postmodern üretimlerdir. Dolayısıyla postmodernizm 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkmış bir tanımlama gibi görünse de (Turani, 1993: 113), Tük halı – kilim türü dokumaların gelişimine bakıldığında, duygu ve düşünce kavramları bütünlüğü içinde geçmişe giden tutunmalarla, her dönemde zenginleşen postmodern kompozisyonlardır. Bütün bu özelliklerin göstergesi olarak günümüze kalan örnekler, müzelerde ve özel koleksiyonlarda yer almaktadırlar.

Halı – Kilim türü dokumalar yaşamın vazgeçilmez öğeleri olduğundan, dönemsel ve bölgesel özellikleriyle Türk tarihine şahitlik eden en önemli temsilcilerdir. Geçmişten günümüze dokunan kilimlerin yüzeyinde desenler, motifler ve renkler, dokuyanların anlatım dili olmuştur. Yüzyıllar boyunca Türk insanı yaşadığı doğayı, beklentilerini, inançlarını, umutlarını, sevincini, üzüntüsünü, sevgisini ve söyleyemediklerini; kısaca iç dünyasını dokumalarında dile getirmiştir. Yaşanılanlardan izler, dokuyanların kendi iç dünyasından önemli mesajlar renklerde, motiflerde ve desenlerde gizlidir. Bu nedenle, yüzyıllarca geriden günümüze kalan dokumalar, günümüzün çağdaş estetik anlayışına uyan yönüyle birer sanat eseri olup, yöresel bütünlüğün içinde benzer gibi görünseler de, her bir dokuma birbirinden farklı, dokuyucuların kişisel ifadelerinin temsilcileridir.

Kadına ait bir uğraş olarak anılan bu dokumalar, yoğun günlük yaşam şekli içinden artan zamanlarda yapılmıştır. Bu nedenle halılar, kilimler ve diğer dokuma yaygılar, Anadolu insanının yaşam tarzını, kabiliyetini, yaratıcılığını, ifadelerdeki estetik yönünü, sabrını sergilemesinin yanında, üstün bir fedakarlık ve çalışkanlığın da ürünü olmuşlardır.

Halı ve kilim sanatımız, dokuma tekniği bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Halı

[1] Doç. Dr. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, ORCID: 0000-0002-7461-2355, hakanciloglu@marmara.edu.tr

dokumacılığında düğüm tekniği kullanıldığından, yüzeyi havlı bir görünüm sergilerken, kilimler düz dokuma görünümündedir. Halı ve kilim arasındaki dokuma tekniği farkı, her iki dokuma grubunun kullanım alanları, renk bütünlüğü, desen ve motiflerinde de görülmektedir. Bu nedenle her iki dokuma türü, günümüze birbirlerinden ayrı çizgide gelişerek gelmişlerdir. Dokumalar genelde ticari amacın dışında, aile içinde kullanım ve çeyizlik olarak özenle dokunmuştur. Üretimler siparişin ve yönlendirmelerin dışında yapıldıklarından, desenler ve motifler yüzyıllar boyunca nesilden nesile yeni düşünce eklentileriyle gelişerek aktarılmıştır ve doğal boyarmaddelerden oluşan renklerin de güç veren katılımıyla, geleneksel halk sanatımızın simgesi olarak günümüze kadar gelmiştir.

Halı – kilim türü dokumalar kolay değiştirilen veya vazgeçilen bir eşya sınıfında hiçbir zaman olmamıştır. İnsanlar gittikleri yaşam alanlarına beraberinde götürmüş, hatta aynı dokumalar üzerinde ömürlerini tamamlamışlardır. Bu nedenle dokumaların yüzeyi yaşanılan anların sessiz anlatımları niteliğindedir ve dokuyucudan bir anı olarak kaldığı için, gelecek nesillere manevi hatıra olarak bırakılmıştır. Geçmişte halı ve kilimleri dokuyanlar bugün hayatta olmasalar bile, geçmişin isimsiz sanatçıları olarak, geride bıraktıkları bu kültür miraslarıyla, geleceğe kendilerinden bir iz bırakmışlardır. Toplumda "Bu halı annemden – anneannemden – babaannemden hatıra", halı ya da kilim yastığı "Gençken ben dokumuştum – annemden kalan tek hatıra" ve buna benzer pek çok duygulara dokunan ifadeler duymak mümkündür. Her bir dokuma; yalnızca yaşayanın hayalinde görebildiği, bulunduğu mekanın görünmeyen yaşam anılarını üzerinde taşır. Bu yaşanmışlık birikimi; kimine göre kirlenme, yıpranma veya eskime olarak nitelendirilir. Bu açıdan düşünüldüğünde halı – kilim dokumalar; yüzeyi üzerinde yaşayanlara anılarını hatırlattığı, gelecek nesillerin de kendi düşünce ve hayallerini senaryolaştıran bir hatıralar albümü gibidir.

Halılar genelde yer yaygısı olarak kullanılırken, kilimler havsız bir dokuma olmalarından dolayı, halılara göre daha ince bir dokuma olup, kullanım alanları oldukça çeşitlidir. Kilimler kullanım amacına göre farklı boyutlarda dokunarak yer yaygısı, seccade, yatak örtüsü, heybe, hurç, çuval ve atların sırtında eğer altı örtüsü olarak kullanılmıştır. Kimi zaman ise, duvara bir tablo gibi asılmışlardır.

Halı ve kilim türü dokumalar dokuma tezgahına gerili hazırlanan "çözgü" olarak isimlendirilen dikey iplik grupları üzerinde dokunurlar. Halılar düğümlü dokunduğu için havlı bir görünüm sergilerlerken, kilim dokumalar ise çözgü iplikleri arasından bir alttan, bir üstten geçen "atkı" iplikleriyle dokunur ve kilim desenleri çözgü yüzeyini örten "atkı" ipliklerinden oluşur. Kilim dokuması; yine havsız dokumalar olan ve dokuma tekniğinden dolayı farklı isimler alan cicim, zili ve sumak gibi düz dokuma yaygılarının bir çeşididir. Ancak, bu dokuma türlerinin hepsini kilim adı altında toplamak yanlıştır (Balpınar Acar, 1982: 7). Çünkü düz kilim dokumalarının her iki yüzü de aynı görünümdedir.

Geçmişten günümüze Türk halı sanatına bakıldığında, Selçuklulardan günümüze sonsuzluk, gökyüzü, yıldız desenleri, bilinmezlik, umutlar gibi desen ve motiflerin yer aldığı farklı kompozisyonlar görülür (Yetkin, 1991: 93). İnsanın en büyük farkındalığı hayat ve zaman farkındalığıdır ve bu nedenle sonsuzluğa özlem duyar ve en iyi temenni cümlelerini (“sonsuz mutluluklar dilerim”, “nice uzun yıllar dilerim” gibi) sonsuzluk üzerine kurar. Dokumaların yüzeyinde; insan ömrü karşısında sonsuzluk düşünceleriyle gözlemlenen yıldızlar, gökyüzü

kavramları, hayat ağacı gibi desenler ve motifler, duygu ve kavramlar yüklenerek dokunmuştur (Çiloğlu, 2019: 205). Halıların kompozisyon ve desenlerinde genelde gökyüzü ve sonsuzluk prensibi görülürken, kilimlerde ise daha çok yeryüzü konuları görülmektedir (Çiloğlu, 2019: 189).

Ülkemizin geçmiş ev yaşam tarzı içinde öncelikli yeri bulunan el üretimi halı ve kilim türü dokumalar göçler, değişen ekonomik ve sosyal şartlar, sanayinin el sanatlarının yerini alması ve pek çok özel nedenlerle önemini yitirmeye başlaması nedeniyle, geçmişten günümüze yeniden canlandırılması yönünde projeler yapılmaktadır. Ayrıca üniversitelerin Güzel Sanatlar fakülteleri ve Sanat ve Tasarım fakültelerinin Geleneksel Türk Sanatları Bölümü içinde Halı, Kilim, Eski Kumaş Desenleri Anasanat dallarında halı kilim tasarımı ve uygulamalarıyla ilgili değişen isimlerde dersler verilmektedir. Çizim sınavıyla öğrenci alan bu bölümlerin derslerinde geleneksel halı – kilim ve diğer dokuma ve tekstil teknikleri öğretilmekte, ayrıca kişisel sanat dilini geliştirecek tasarım derslerinde; tarihsel ve kavramsal bilgiyle, kişisel duygu ve düşüncelerin yüklendiği deneyselliğe dayalı modern tasarımlar ve uygulamalar yapılmaktadır. Geçmişte halı ve kilim tekniklerinin birlikte kullanıldığı yastık, heybe, duvar panosu gibi örneklerde görüldüğü gibi, karışık tekniklerin birlikte kullanıldığı, kişisel sanat dilini geliştirecek tasarım düşüncelerinin önü tıkanmayarak, çalışmalara imkan ve destek verilmektedir. Ayrıca; ders veren öğretim elemanlarının kişisel tercih olarak sanat çalışmalarında geleneksel unusurlara öykülenen ve geleneksel kompozisyon anlayışı, desen ve motif anlamlarını sentezlediği ve desen ve motiflere kendi duygu ve düşüncelerini yükleyerek kendi tasarım anlayışlarıyla birleştirdiği ve tasarımlarının yeni anlamlar kazandığı halı – kilim dokumalar yapılmıştır.

Ülkemizde kurumsal ve serbest sanatçılar tarafından tasarımları yapılarak uygulanan modern halı, kilim dokumalardan ayrı olarak, halı uygulamaları yapan Hamdi Ünal ve kilim tasarımlarını uygulayan Didem Atiş; geleneksel desen ve motifleri kişisel tasarımlarında kullanarak, post modern uygulamalar yapmışlardır.

Günümüzde; Beykent Üniversitesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü öğretim üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Hamdi Ünal 1954 yılı Yozgat doğumludur. 1969'da Pazarören Öğretmen Okulu'nu, 1972'de İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra, 1976'da İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Tekstil Bölümü'nden mezun olmuştur. 1982 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde asistan, 1986' da Tekstil Bölümü Öğretim Görevlisi, 1991'de Yardımcı Doçent, 1996'da Doçent ve 2001 yılında Profesör oldu. 2005 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekan Yardımcısı, 2006 yılında Okan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde Dekan olarak görev yaptı. Hamdi Ünal tasarımlarını yün el halısı olarak çeşitli boyutlarda ürettiği uygulamalarda; Anadolu'nun zengin kültürel birikimi sentezlenerek, sanatçının kişisel anlatım diliyle yeniden biçimlenmiştir. Sanatçı yurt içi ve yurt dışında pek çok kişisel sergi düzenlemiş ve karma sergilere katılmıştır. Eserleri pek çok koleksiyonda yer almaktadır.

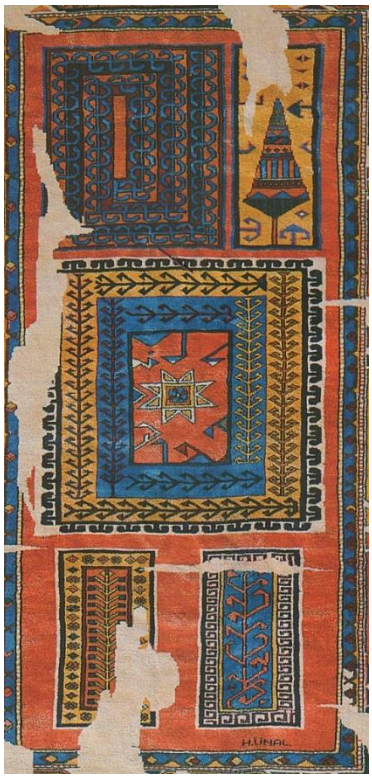
Görsel 1. Yün halı, Hamdi Ünal, Selvili, 200x300 cm., 2000

Hamdi Ünal'ın halılarında kültürel derinliğin kendine özgü kavramlar yüklü desen ve motifleri; Hamdi Ünal kimliğini belirleyici nitelikte hayata geçer. Sanatçıyı dönemsel ve yöresel taklitten ve diğer sanatçılardan ayıran, tanınırlık kazandıran bu ele alış biçimi, sanatçının kişisel sanatçı kimliğini oluşturur. Dolayısıyla geçmişe, kültüre tutunan düşünsel ve görsel bakış açısıyla yaptığı tasarımlar; algılama derinliği ve zenginliğiyle dokunarak birbirinden farklı halılar, mekanlara özgün değer ve anlam kazandırmıştır.

(Görsel 1) örneğine bakıldığında, Türk kültürünün önemli bir deseni olan hayat ağacı çeşitlenmelerinin halı yüzeyinin ana temasını oluşturduğu görülmektedir. Desenler arasında desenle ilişkisi olmayan, düzensiz şekillerde açık renk zemin boşlukları; tarihi halıların yüzeyinde yıpranma ve kopmalar nedeniyle, temizlenme aşamasında dağılmaması ve yüzeyinde daha fazla eksilmeler yaşanmadan geleceğe kalması için, müzelerde kullanılan konservasyon ve sergileme yöntemi olarak koruyucu başka bir kumaşa dikilmiş tarihi halı gibi görünümdedir. Halının aralarında bulunan dış zemin rengindeki bu kayıp alanlar; zamanın yıpratıcı etkisinin ve yaşanmışlığın görünmeyen anılarının belirsiz ve sessiz anlatımlarıdır. Çünkü eski halılar; yaşanmışlığı ve geçen zamanı bünyelerinde barındırırlar ve bu durum en iyi yıpranmış yüzeylerinde görülür ve hissedilir. Bu yeni üretim halıya da aynı duygu ve düşüncelerle, izleyicinin kendi düşünsel kurgusuna bırakılan yaşanmışlık albümü kazandırılmak istenmiştir.

Halının orta zemin kompozisyonunda; ortada büyük bir kare, sol üstte daha küçük bir kare desen ve sağ üst yanında; içinde ağaç figürü bulunan bir dikdörtgen desen ve alt tarafta da, içlerinde bitkisel desen bulunan iki dikdörtgen desen kompozisyonu görülmektedir. Halının orta zemin kompozisyonu 2, 1, 2 şeklinde birbirinden bağımsız toplam 5 genel geometrik kompozisyonun birlikteliğiyle oluşmuştur (Görsel 2 – 5). Bu birliktelik; beş farklı yer ve zaman

dilimine ait veya beş farklı farklı hayatın birlikteliğinin kompozisyonu niteliğindedir.

Görsel 2. Orta zemin desenleri.

Görsel 3. Sonsuzluğu temsil eden, içinde yıldız deseni bulunan orta zemin deseni.

Orta zeminde büyük kare desen içinde geleneksel halı ve kilimlerde kullanılan, kırmızı zemin üzerinde, sarı renkli sekiz köşeli bir yıldız motifi görülmektedir. Yıldız bulunan bu kare desen; mavi ve sarı renkte iç, içe karelerden oluşturulmuştur. Mavi ve sarı zemin içlerinde ise, yatay ve dikey devam eden geleneksel bitkisel motifler yer almaktadır (Görsel 3). Orta zeminin merkezinde yer alan, büyük kare desen ortasındaki yıldız deseninin merkezi de kare – dikdörtgen formundadır. Çünkü şu bir gerçektir ki, evrendeki her varlık birbirlerine göre değişen ömürlere sahiptir ve hayat denilen kavram; zaman kavramı içinde kare gibi kararlı bir yapıdadır. Yıldız motifinin içindeki motif ve dışında yer alan üçgen motifler, gezegenin dönen ve kendi içindeki yaşam olaylarını temsil etmektedir. Etrafını saran hayat ağacı desenleri ise; yıldızın uzun ömrü, gücü ve sonsuzluğuna ve bu sonsuzluğa duyulan özlem vurgusu yapılarak, hayatın kare gibi kararlı yapı içinde, her zaman parlayan uzun bir ömre sahip olması temennisini temsil ettiği düşünülebilir. Kare kompozisyonun iç, içe katmanları ise, hayatın içindeki farklı dönemler ve evreleri gibidir.

Yine orta zemindeki büyük karenin üst ve alt bölümünde yer alan kare ve dikdörtgenler içinde; geleneksel Türk halı ve kilimlerinde rastlanan bitkisel desenler görülmektedir. Altta yer alan dikdörtgenler bağımsız birer halı dokuma görünümündedir. Sağ altta bulunan dikdörtgenin altında sanatçının H. ÜNAL imzası yer almaktadır.

Görsel 4. Orta zemin bitkisel kompozisyonlar.

Görsel 5. Orta zemin bitkisel kompozisyonlar.

Halının kompozisyonu dikdörtgen ve tek yönlü bir kompozisyondur. Halılarda kompozisyonun yönünü orta zemin desenlerinin yönü belirler. Bu halının orta zemininde kare ve dikdörtgen bölümler içinde yer alan ağaç figürü ve hayat ağacı desenleri, genelde tek yönlüdür ve orta zeminin sağ alt köşesinde bulunan H.ÜNAL sanatçı imzası, halının yönünü belirlemektedir (Görsel 5). Otra zeminde üst ve alt bölümlerdeki kare ve dikdörtgenlerin içinde yer alan desenler, yine sanatçı imzası yönünü destekler niteliktedir. Halının bordür deseni; içlerinde yine farklı hayat ağacı ve bitkisel desenlerin bulunduğu 12 adet altıgen ve sol üst, sağ üst ve sağ altta tamamlanmamış altıgenler ve aralarında küçük üçgenlerle orta zemini çevrelemektedir. Altıgenler içinde bulunan bitkisel desenler birbirlerinden farklıdırlar. Bordür deseni; orta zeminden farklı yönde, doğanın farklı anlatımlarını sunar nitelikte, bitkisel düzenlemeyle oluşturulmuştur. Bitkisel desenli altıgenlerin aralarında yer alan üçgen desenler; çerçevelenmiş; hayatı simgeleyen altıgenlerinin değişen yaşam aktifliklerini düşündürmektedir (Görsel 1). Halıda kullanılan renkler değerlendirildiğinde ise, yine geçmişin renk paletine tutunulduğu gözlenmektedir.

Geçmişten günümüze Türk halı sanatına bakıldığında, Selçuklulardan günümüze sonsuzluk, gökyüzü, yıldız desenleri, bilinmezlik, umutlar gibi desen ve motiflerin yer aldığı farklı kompozisyonlar görülür. Çünkü insanın en büyük farkındalığı hayat ve zaman farkındalığıdır ve sonsuzluğa özlem duyar. Bu duygular yıldızlar, gökyüzü kavramları, hayat ağacı gibi desenlerle anlatılmıştır.

Doğaya bakıldığında; sessiz duran bitkiler ve doğadaki pek çok varlık hayat ve zamanda yaşanmışlığı anlatır. Hayat kavramını bir palmiye ağacında görmek mümkündür. Yeni çıkan yapraklarından gövdeye inildikçe yaşamı son bulan yapraklar, geleceğe kendisinden izler bırakması için tohumlar, gövdede aşağıya inildikçe geçmişteki yaprakların giderek kaybolan izleri ve en aşağıda zamanın sildiği izlerle; geçmişten günümüze devam eden hayatlar bir palmiye üzerinde gözlemlenebilir (Görsel 6).

Türk kültüründe ağaç; yaşam, gençlik ve sürekli yenilenen özelliğiyle sonsuzluğa duyulan özlemi temsil eder (Ağaç, Sakarya, 2015: 3).

Görsel 6. Palmiye ağacı gövdesinde yer alan, aşağıdan yukarıya yaprakların geçmiş yaşam izleri, sonlanan yaşamlar, yaşamını sürdüren ve en üstte yeni çıkan yapraklar, aralarda geleceğe kendinden iz bırakacak tohumlar.

Hamdi Ünalı'ın kompozisyonunda kullanıdığı sonsuzluk kavramının en iyi temsili; gökyüzü ve yıldızlarla simgelenen hayat ve zaman kavramlarını, 18. yüzyıl Bergama halısı örneğinde görmek mümkündür. Doğanın rengi olan yeşil, orta zeminde büyük kare desenin içinde, merkezde ve etrafında dönen yıldızlar; gökyüzü hareketleriyle ilgilidir. Köşelerdeki üçgen desenler ise, zaman sürecinde yaşamda başlayan ve biten aktiflik, hareket ve diğer kavramların kare gibi kararlı yapısını temsil etmektedir (Görsel 7), (Çiloğlu, 2019: 209).

18. yüzyıl Kula halısı örneğinde, halının orta zemin kompozisyonu; hayat ve zaman kavramı içinde yaşamın yükselen ve inen basamakları gibidir. Yıldız motiflerinden oluşan hayat ağacı deseni; gökyüzü kavramları ve hayatın ötesindeki bilinmezliği, yıldızların sonsuzluğuna duyulan özlem ve bilinmezliğe açılan kapıda, umuda parlayan yıldızları temsil etmektedir (Görsel 8), (Çiloğlu, 2019: 340).

Görsel 7. Bergama, 18. yüzyıl, 152x210 cm.
Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Env. No: 694

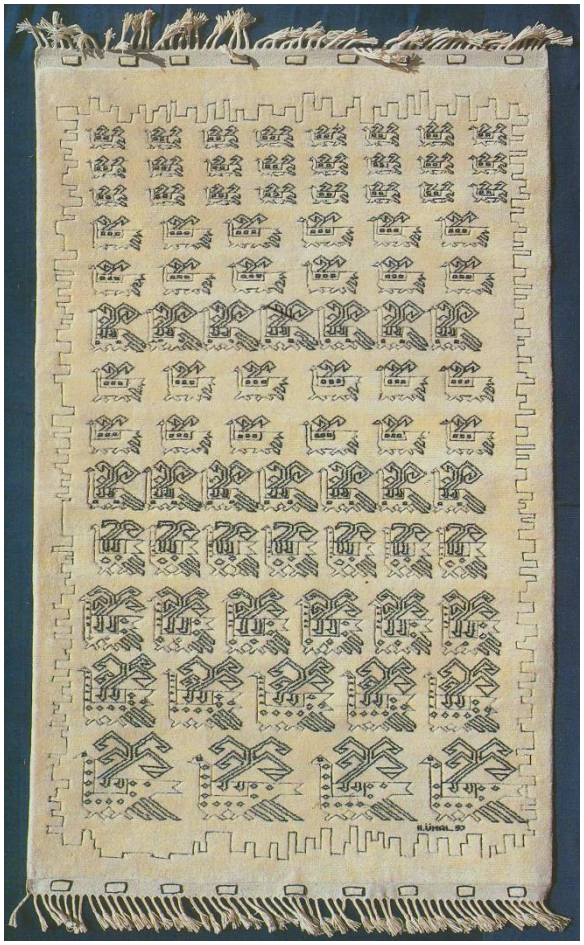

Görsel 8. Kula, 18. yüzyıl. 117x169 cm.
Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Env. No: 296

Prof. Dr. Hamdi Ünal; 2000 yılında tasarladığı bu halıda, Türk halı sanatı desenlerinden yıldız motifi ve hayatağacı desenlerinin sonsuzluk kavramlarıyla; sonsuz zamanda yer alan hayatların, son bulacağı bilinen kararlı yapının dışına çıkılamayacağı düşüncesi kare, dikdörtgen kompozisyonlarıyla tasarlanarak, kompozisyonda tasarım bütünü oluşturmuştur. Hamdi Ünal Anadolu kültürünün zengin derinlik ve ifade biçimlerinden desen ve motifleri kullanarak, kendi duygu ve düşünce senteziyle kişisel halı tasarımını yapmıştır. Sanatçı; tarihsel süreç içinde Anadolu'nun oldukça farklı kültür gezintileri içindeki kompozisyon öğesi seçimlerini, görsel ve düşünsel bakışıla, kendi iç dünyasında bir bütünlük içinde postmodern biçimlendirmiştir. Hamdi Ünal'ın eserlerindeki geleneksel öğelerle birlikte, sanatçının profili bir o kadar da bilinen dönemler olan halı bölgelerinden ayırt edici ve tanınır özelliktedir. Hamdi Ünal; dönemler ve halı bölgelerinin karakteristik özelliklerindeki gibi, kişisel sanatçı kimliğiyle yaptığı yoğun tasarımlar ve üretimlerinin karakteristik bütünlüğüyle, adeta kendi halı alanını oluşturmuştur.

Sanatçının diğer bir eserinde; 15. yüzyıla tarihlenen kuş figürleri sanatçının konumlamlandırdığı perspektif dizilimle, tek yönlü ve gittikçe uzaklaşan bir görünümde izlenmektedir. Çizgisel tasarlanan halı yüzeyinde bordür görünümünü oluşturan, inişli çıkışlı çizgisel dikdörtgenler; orta zeminde yer alan desen diziliminin hareketini desteklemekte ve küçük – büyük ilişkisiyle hareket monotonluğunu bozmaktadır. Orta zemindeki desenlerin zaman kavramı içinde, yaşamda uzaklaştıkça küçülen perspektifik dizilimleri, çizgisel bordürle çevrelenerek, orta zemin hareketi; zaman kavramı içinde durdurulmuştur. Hamdi Ünalı'ın halılarında; Türk halı sanatı desenleriyle, geleneğin kullanılması ve yorumlanan hayat ve zaman

kavramı içinde perspektif, espas, mekan, ışık, gölge, yaşam gibi miktar içeren kavramları postmodern tasarım ve uygulamalarla gözlemlemekteyiz (Görsel 9).

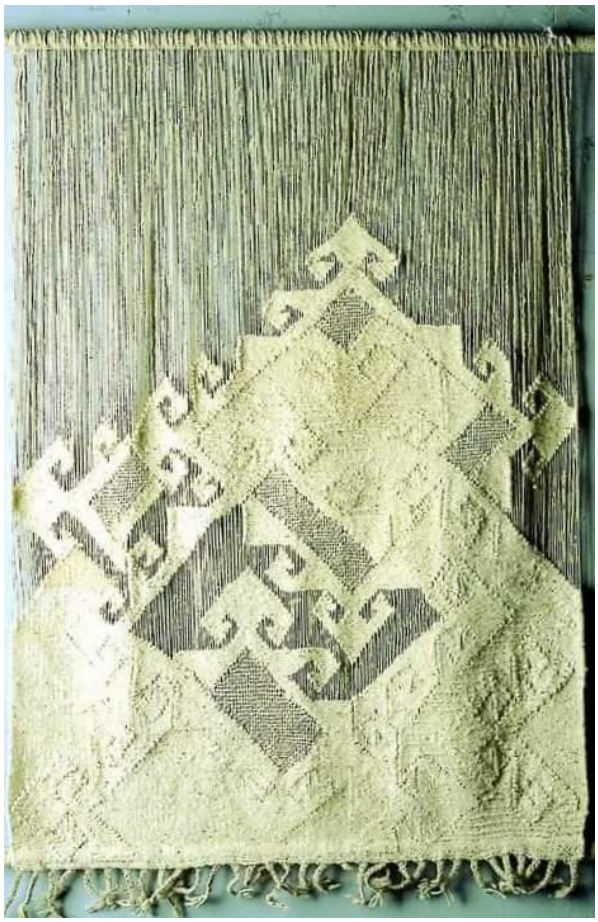

Görsel 9. Yün halı, Hamdi Ünal, 152 x 245 cm., 2000

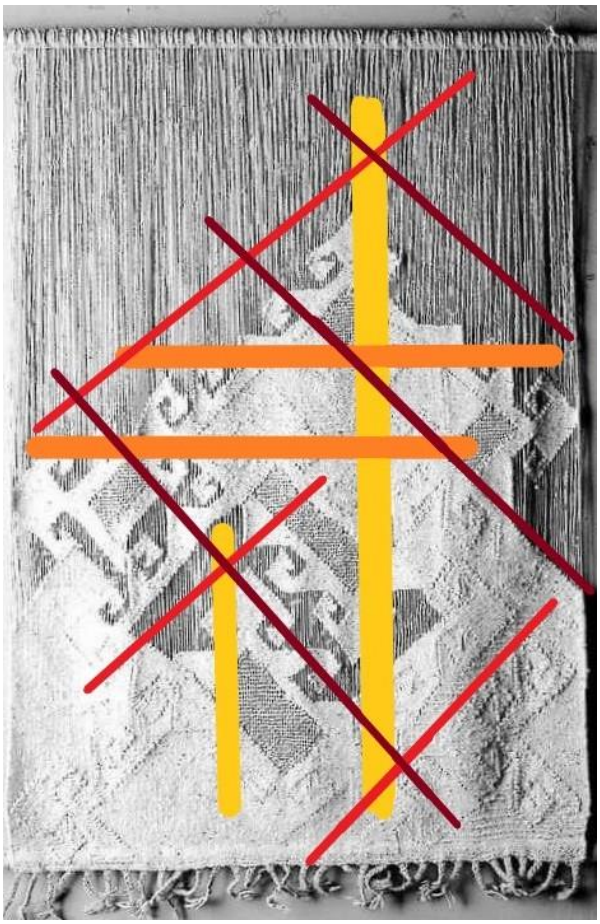
Ülkemizin köklü halı – kilim dokumalarının özellikleriyle postmodern üretimler yapan diğer bir sanatçı Prof. Dr. Didem Atiş'tir. Sanatçı geleneksel dokuma uygulamalarında kirkitli dokuma ve keçe teknikleriyle zenginleşen eserler üretmektedir. 1967 yılında İstanbul'da dünyaya gelen sanatçı, 1989'da Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümünden mezun olarak, aynı yıl Bölümün araştırma görevlisi oldu. 1993 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Yüksek Lisans, 2000 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik'ten mezun oldu. 2003 yılında Yardımcı Doçent, 2010'da Doçent, 2015'de Profesör unvanı aldı. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü'nde göreve başladı. Şu anda Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü öğretim üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Didem Atiş, teorik ve uygulamalı dersler vermektedir. Pek çok karma sergi katılımları ve kişisel sergileri bulunmaktadır.

Didem Atiş'in sanat eserlerindeki temel çıkış noktası Anadolu kirkitli dokumalarında yer alan desen ve motifler, sikkeler, mimari doku, şehirlerin haritaları veya geçmişten günümüze ulaşan sembollerdir ve sanatçının üretimlerine ilham kaynağıdır.

Pek çok eserler üreten sanatçının; kilim dokuma örneğinde, tarihi süreçten günümüze gelen zengin geleneksel kilim dokuma motiflerinden "Eli belinde" motifinin, postmodern anlayışta yüzey tasarımı yapılmıştır (Görsel 10). Eser kilim dokuma tekniğinde olmasıyla birlikte, boşluk ve doluluklar esere farklı kavramlar yüklemektedir. Eserin çözgü ipliklerinin ahşap çubuğa bağlanması nedeniyle, duvarda sergilenmesi için yapıldığı anlaşılmaktadır. Dikdörtgen yapıdaki dokumanın tamamlanmamış yüzeylerinde, dokunduğu yüzeyin çözgü ipliklerini görülmektedir. Eserin dokuma malzemesi ise boyanmamış, doğal renk yündür.

Görsel 10. Kilim, doğal renk yün, Didem Atiş, 80x90 cm., 1994

Görsel 11. Tasarım yönü.

Eser geometrik bir kompozisyon yapısındadır ve dikey yönde tasarlanmıştır. Zirveyi oluşturan ana motifle birlikte, bu motifin sol tarafında, daha aşağıda ikinci derecede aynı yöndeki dikey motif tasarımın yönünü belirlemektedirler (Görsel 11). Dokumanın dikey yöndeki çözgü iplikleri, dokumanın yönünü teyit etmekle birlikte, kompozisyonun dikey yön savunusuna güç katmaktadır. Aynı motifin yatay yönde kullanımı ise, deseni oluşturmak ve kompozisyonu tamamlamak içindir. Dokuma yüzeyinde teknik farklılıklar yaratılarak, çizgisel görünümler elde edilmiştir. Üçgen motifin farklı yönlerde istiflenmesiyle oluşturulan desen içinde boşluklar bırakılmıştır. Aynı boşluk; üçgen yapıdaki dokunmuş yüzeyin bitiminden sonra da bırakılarak, dokunmayan yüzeyi; dikey çözgü iplikleri tamamlamaktadır. Bu nedenle eser bitmemiş, dokuma işlemi yarım bırakılmış gibi izlenim verse de, dokunmuş yüzeylerde motifler arasında kalan boşluklara dokuma yapıldığı için, dokunmayan alanların bilinçli

bırakıldığı kesinlik kazanmaktadır. Bırakılan boşluklara sonradan dokuma yapmak, çalışma alanını kısıtlamakta ve çalışmayı zorlaştırmaktadır. Bu alanlara dokuma yapmak teknik bilgi, sabır ve hakimiyet gerektirir. Bu nedenle dokuma yüzeyinde bırakılan tüm boşluklar, tamamen tesarımın etkisi bakımındandır. Bırakılan boşluk ve doluluklar esere farklı kavramlar yüklemektedir.

Sanatçı; tarihi derinliklerden farklı şekillenmelerle kadının anlamını temsil eden ve geleneksel kilim sanatımıza da yansıyan, "Eli belinde" olarak isimlendirilen motife, kendi duygu ve düşüncelerini yüklemiştir. Kilim sanatı örneklerinde dokuyanların yaşamdan duygu ve düşüncelerinin motif ve renklerle gizli anlatımları gibi, Didem Atiş'in dokuma eserinde de hayat ve yaşamın kavramları gizlidir. Yaşamın aktifliklerle dolu yükselen ve inen yapısı, eserin ana temasını oluşturmaktadır. İnsanın hayatı boyunca büyümek, gelişimine yönelik harcadığı tüm çabalar ve söylemler; motifin aktif üçgen form yapısıyla desteklenmiştir. Dokumanın sol yöne işaret eden yatay yöndeki motiften dikey yöne ve tekrardan sağ yönüne işaret eden yatay dokunan motife olan serüveni; bir uykudan uyanış ve tekrardan uykuya dalış gibi, ya da güneşin doğup, zirveden ufukta batışına kadar geçen süre gibi; zaman kavramı vurgulanmak istenmiştir. Dokumanın yüzeyinde yer alan dokular; yaşamın içinde belli belirsiz hatırlanan anılar ve bıraktığı izler gibidir. Aralardaki boşluklar ise; yaşamda eksik kalan ve kısmen tamamlanan boşluklar gibidir. Dokumanın eksik bırakılarak, çözgü iplerinin dokunmamış bölümleri; hayatta tamamlanmamış bir yolu anlatır gibidir.

(Görsel 12 ve 13) eser örneklerinde ise, sanatçının diğer elibelinde motifinden esinlenerek yaptığı çalışmalar görülmektedir.

Görsel 12. Kilim, doğal renk yün, Didem Atiş, 80x90 cm., 1991

Görsel 13. Kilim, doğal renk yün, 77x195 cm. 1997

(Görsel 13) örneğinde eli belinde motifi; başka bir kompozisyon yapısıyla postmodern dokumuştur. Yine; bu çalışmada dokunmamış alanlar; insan hayatında veya iç dünyasında yer alan boşluklar ve dokunan alanlar; yaşamda değer bulan, değerle yükselen doluluklar gibidir.

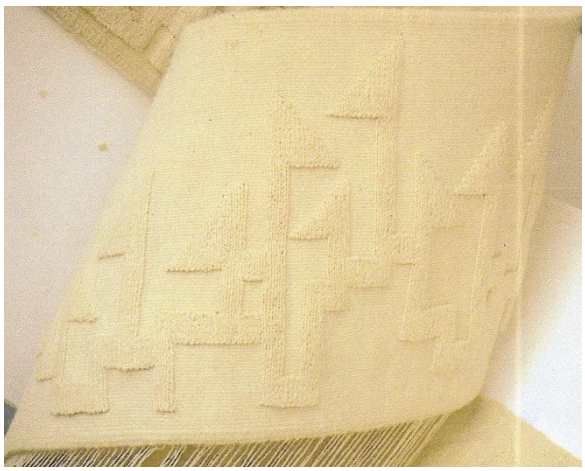
Hamdi Ünal gibi Didem Atiş de halı ve kilimlerin tarihi derinliklerinden farklı desen ve motiflerini kendi çalışmalarında yeniden anlamlandırmıştır. Sanatçının (Görsel 15) örneği; 13. yüzyıl Konya Selçuklu halısının bordür deseninden esinlenerek postmodern dokunmuştur. 13. yüzyıl halısında orta zeminde aynı motifin tekrarıyla vurgulanmak istenen; hayatın sınırlı bir zamana dayalı olması nedeniyle, sonsuzluğa duyulan özlemin, kufi desenli geniş bordürle çevrelenerek durdurulması gibi (Görsel 14), (Çiloğlu, 2019: 205), Didem Atiş de yün dokuma eserinde kufi bordür kullanmıştır. 500 cm. uzunluğundaki dokuma eserde, kufi yazı karakterinde inişli çıkışlı üçgen desen; hayatın film şeridi serüveni içinde, yaşamın çıkışlı inişli değişen miktarlarının temsili gibidir (Görsel 15, 16).

Görsel 14. Konya, Selçuklu, 13. yüzyıl. 285x520 cm, İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Env. No: 681

Görsel 15. Çift katlı doğal renk yün dokuma, 60x500 cm. 1995

Görsel 16. Detay görünüm.

Didem Atiş tarihsel gelişim çizgisi içinde dönemsel ve bölgesel kompozisyon çeşitliliği, desen ve motif zenginliğine sahip Türk halı ve kilim sanatı derinliğini kullanarak, postmodern ürettiği çalışmalarda kendi üslubunu yaratarak, diğer sanatçılardan ayırt edilebilir bir sanatçı kimliğine sahiptir. Geleneksel halı ve kilimlerin kavramların gizli anlatım özellikleri gibi, Didem Atiş'in de eserlerinde gizli anlamlar yüklü duygu ve düşünce özellikleri görülmektedir. Dokumaların tasarımlarını değerlendirmek ve anlam kazandırmak izleyicinin bilgi, duygu ve düşüncelerine bırakılmıştır.

Sonuç olarak; Hamdi Ünal ve Didem Atiş; kültürümüze ait unsurları ve geleneksel halı – kilim sanatımızın geçmişe ve bölgelere öykülenen zengin desen ve motiflerini duygu ve düşünce üslup bütünlüğüyle sentezleyerek, kendilerini tanınır yapan sunuş biçimleriyle, her biri ayrı değerde sanat eserleri üretmişlerdir. Sanatçılar bu anlamda, güçlü tasarım kimlikleriyle sanat dünyasına postmodern eserler kazandırmışlardır. Yaptıkları çalışmalar; bir konunun nasıl ele alacağının yöntemi ve gelişimi açısından da öğretici niteliktedir.

Kaynakça

1) Ağaç, S., Sakarya, M. (2015). *"Hayat Ağacı Sembolizmi"*, International Journal of Cultural and Social Studies, S. 1

2) Çiloğlu, H. (2019). *"Türk Halı Sanatının Kompozisyon ve Desenlerinde Miktar Kavramı"*, Art-e, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, C. 12, S. 23

3) Çiloğlu, H. (2019). *"Türk Kültür Varlıklarında Yaşamın Biçimlenmesi"*, Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 7, S. 35

4) Çiloğlu, H. (2019). *"Türk Halı Sanatı Kompozisyonlarında Hayat ve Zaman Kavramları"*, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. 43

5) Turani, A. (1993). *Sanat Terimleri Sözlüğü* (5. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

6) Yetkin, Ş. (1991). *Türk Halı Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Görsel 1. Ünal, H. (2000). Halı, Selvili, 200x300 cm. [Fotoğraf].

Görsel 2. Ünal, H. (2000). Halı, Selvili, orta zemin detay, [Fotoğraf].

Görsel 3. Ünal, H. (2000). Halı, Selvili, orta zemin detay, [Fotoğraf].

Görsel 4. Ünal, H. (2000). Halı, Selvili, orta zemin detay, [Fotoğraf].

Görsel 5. Ünal, H. (2000). Halı, Selvili, orta zemin detay, [Fotoğraf].

Görsel 6. Çiloğlu, H. (2021). Palmiye ağacı, [Fotoğraf].

Görsel 7. (1988). 18. Yüzyıl Bergama halısı, *Turkish Handwoven Carpets*. (2. Basım). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 2, Code 0118

Görsel 8. (1988). 18. Yüzyıl Kula halısı, *Türkish Handwoven Carpets*. (2. Basım).

Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 2, Code 0144

Görsel 9. Ünal, H. (2000). Halı, 152x245 cm. [Fotoğraf].

Görsel 10. Atiş, D. (1994). Kilim, 80x90 cm. [Fotoğraf].

Görsel 11. Atiş, D. (1994). Kilim, 80x90 cm. Tasarım Yönü. [Fotoğraf].

Görsel 12. Atiş, D. (1991). Kilim, 80x90 cm. [Fotoğraf].

Görsel 13. Atiş, D. (1997). Kilim, 77x195 cm. [Fotoğraf].

Görsel 14. (1992). 13. Yüzyıl Konya, Selçuklu, *Turkish Handwoven Carpets*. (2. Basım). Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 2, Code 0156

Görsel 15. Atiş, D. (1995). Dokuma, 60x500 cm. [Fotoğraf].

Görsel 16. Atiş, D. (1995). Dokuma detay, [Fotoğraf].